

“ทางเลือก” กับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่ยั่งยืน

กฤษฎา บุญชัย

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

30 มิถุนายน 2566

ว่าด้วย “ทางเลือก”

ในยุคสัมปทานไม้ 2439-2531 ป่าในฐานะพื้นที่ทาง
นิเวศและวัฒนธรรม ถูกจัดการทางเดียวให้เป็นสินค้า

ในยุคป่าอนุรักษ์ (2505-ปัจจุบัน) การจัดการป่า
ยังไม่มีทางเลือกของชุมชนกว่า 4,000 แห่งในป่า
อนุรักษ์ ที่เลือกวิถีชีวิต จัดการป่าอย่างยั่งยืนและ
เป็นธรรม

จนเมื่อชุมชนไม้ทน รวมพลังปกป้องป่า ทางเลือกจึงเกิดขึ้น

ชุมชนในป่าในภาคเหนือ อีสาน ตะวันตกลุกขึ้น
คัดค้านสัมปทานไม้ เสนอ “ทางเลือก” จัดการ
ป่า เกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนในปี 2531

ไร่หมุนเวียน หรือเกษตรนิเวศพื้นบ้าน ของชาวกะเหรี่ยง ลัวะ

ไร่ข้าวโพดพาณิชย์ จากแรงผลักดันของตลาด อาหารสัตว์

ชนเผ่ากะเหรี่ยง ลัวะ ที่เป็นชนพื้นเมืองบนที่สูง ทำไร่
“หมุนเวียน” วนเกษตรพื้นบ้านมานาน แต่ถูกเรียก
อย่างสับสนว่า “ไร่เลื่อนลอย” ซึ่งเป็นพืชพาณิชย์ที่
เข้ามาปิดล้อม “ไร่หมุนเวียน อันเป็นวิถีนิเวศ
วัฒนธรรมของชุมชน จะเป็นทางเลือกของรัฐใหม่

ฝุ่นควัน ไฟป่า ชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ควบคุม
ประชาชนจนฝุ่นพิษ กับอีกด้านการเติบโตธุรกิจ
อาหารสัตว์ในระดับภูมิภาค “ทางเลือกของ
ใคร”?

กลับมาสู่คำถาม และประเด็นวิพากษ์

- “ทางเลือก” เกิดจากแนวทางการพัฒนากระแสหลัก ไม่บรรลุเป้าหมาย สร้างผลกระทบทางนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะต่อกลุ่มคนชายขอบ
- แนวการพัฒนากระแสหลักมุ่งไปที่ไหน มุ่งไปที่การใช้อำนาจของรัฐตามกฎหมาย นโยบาย, การใช้ระบบ ตลาดเพื่อสร้างการแข่งขัน, การใช้ทุนและเทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา จากข้างบนลงสู่ข้างล่าง จากข้างนอกเข้ามา กำกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ชุมชน
- “ทางเลือก” จึงเป็นตั้งแต่การตั้งคำถาม การวิพากษ์ การหาทางออกจากระดับข้างล่าง ภายนอก หรือชายขอบของรัฐและตลาดกระแสหลัก ด้วยชุมชน ยืนยันในสิทธิ และความเป็นธรรมด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เพื่อเป็นทางเลือกเฉพาะกลุ่ม เป็นทางเลือกของสังคม และอาจเปลี่ยนผ่านเป็นทางหลักของสังคม

- การหาทางออกโดยคนตัวเล็ก ๆ จึงได้เชื่อมร้อยกันเป็นขบวนการทางเลือกต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติ ละข้ามชาติ เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายเศรษฐกิจ ทางเลือก เครือข่ายการศึกษาทางเลือก ฯลฯ กลายเป็นขบวนการทางสังคมจากระดับล่างสู่ระดับบน และ กลายเป็นต้นแบบแนวคิด รูปแบบของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในเวลาต่อมา
- ทางเลือก จึงมีนัยของการคิด และปฏิบัติการนอกกรอบ โดยมีฐานเรื่องสิทธิ ความเป็นธรรม การสร้างความ เข้มแข็งของผู้อ่อนแอ เพื่อเข้าสู่การพัฒนาที่สร้างสิทธิ เสรีภาพ ความเป็นธรรม และความยั่งยืน

กระแสหลัก	ทางเลือก
รัฐเป็นศูนย์กลาง	รัฐเป็นพื้นที่ กลไกการปกป้องคุ้มครอง ส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพของประชาชน และสร้าง “หุ้นส่วนการพัฒนาพร้อมกับชุมชน”
กลไกตลาดเสรี	รัฐและสังคมกำกับตลาด เพื่อความเป็นธรรม และสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
การเติบโตทางเศรษฐกิจ	ยอมรับในขีดจำกัดทางนิเวศ และความเปราะบางทางสังคม วัฒนธรรม สร้างสังคมสมดุลกับธรรมชาติ
ความคิด ความรู้ การจัดการเชิงเดี่ยว	เปิดกว้าง แนวคิด การจัดการหลากหลาย
ผู้เข้มแข็งดูแลกำกับผู้อ่อนแอ	สร้างเสริมอำนาจผู้อ่อนแอให้เข้มแข็ง มีพลังจัดการตนเอง และมีส่วนร่วมกับภายนอกอย่างเสมอภาค
เป็นแนวทางของผู้มีอำนาจ	เป็นทางเลือกของคนเปราะบาง และเป็นทางเลือกของสังคม

บทเรียน และผลก้าวหน้าของทางเลือก

- ชนพื้นเมือง ชุมชนท้องถิ่น ถูกยอมรับจากสหประชาชาติว่า เป็นผู้ดูแล ปกป้อง ความหลากหลายทางชีวภาพ จัดการ นิเวศ ที่ยั่งยืน และกลายเป็นข้อเสนอทางนโยบายการคุ้มครองสิทธิชุมชน
- ขบวนการทางเลือกจากระดับล่าง ๆ ทั่วโลกได้สร้างความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน จนกลายมาเป็น **SDGs** ใน ปัจจุบัน
- แนวคิดเรื่องระบบการจัดการทรัพยากรร่วม ได้กลายเป็นแนวคิดสำคัญที่ตอบโจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรม
- ขบวนการป่าชุมชน จากขบวนการทางเลือก ได้กลายเป็นต้นแบบหลักสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ และนโยบาย กฎหมายป่าชุมชน และอื่น ๆ ที่จะตามมา
- รูปธรรมเรื่อง ป่าชุมชน เกษตรนิเวศ การจัดการลุ่มน้ำ ทะเลชายฝั่ง และอื่นๆ ที่เป็นการจัดการร่วมของชุมชนได้ กลายเป็นต้นแบบทางนโยบายหลายเรื่อง
- บทเรียนจากชุมชนชายขอบได้ก้าวสู่เมือง เช่น พื้นที่สีเขียวในเมือง สวนผักคนเมือง ตลาดสีเขียว พลังงานหมุนเวียน ฯลฯ

ทิศทางการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม (Just Transition) จาก แนวทางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทางเลือกที่อาจเป็นทางหลัก

- เปลี่ยนแนวคิดจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ สู่มุ่งสู่สังคมสมดุลนิเวศ (เป้าหมาย CBD ปี 2050)
- เปลี่ยนระบบพลังงานฟอสซิล สู่มุ่งพลังงานหมุนเวียน โดยเร่งด่วน (IPCC เตือนรีบเปลี่ยนผ่านในปี 2030) และกระจายอำนาจ สร้างธรรมาภิบาลพลังงานสู่ประชาชน
- ให้ความสำคัญกับการตั้งรับ ปรับตัว สร้างภูมิคุ้มกันของคนเปราะบาง เกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น คนจนเมือง ด้วยการสร้างระบบนิเวศที่สมดุล ยั่งยืนของท้องถิ่นตามธรรมชาติ วัฒนธรรม และสร้างเศรษฐกิจชุมชน
- สร้างระบบ ผู้ก่อมลพิษ/ปล่อยก๊าซเรือนกระจก ต้องเป็นผู้รับผิดชอบให้แข็งแรง โดยไม่สร้างเงื่อนไขมาลดทอนความรับผิดชอบ

- ระวังอย่าเปลี่ยนให้การช่วยเหลือสังคม กลายเป็นการลงทุนเพื่อผลกำไรเป็นหลัก เช่น เปลี่ยนจากส่งเสริมฟื้นฟูป่าด้วยแนวคิด **CSR** กลายเป็นการลงทุนเพื่อผลประโยชน์คาร์บอนเครดิต
- สร้างแรงจูงใจเพื่อการปรับตัวเปลี่ยนผ่านของผู้ปล่อยคาร์บอนฯ อย่างแยกแยะ ไม่ “พอกเขี้ยว” เช่น ห้ามไม่ให้ผู้ลงทุนขยายพลังงานฟอสซิลอ้าง **NET Zero** ห้ามไม่ให้เอกชนซื้อ/ลงทุนคาร์บอนเครดิตแทนการลดปล่อยคาร์บอนของตนเอง, ผู้ซื้อคาร์บอนเครดิตต้องพิสูจน์การลดคาร์บอนของตนเองก่อน (คณะผู้เชี่ยวชาญระดับสูงด้านข้อตกลง **Net Zero** ที่เกี่ยวกับภาคเอกชน สหประชาชาติ, 2022)
- ระบบนิเวศ วิถีชุมชน มีสำคัญและมีเงื่อนไขในแต่ละจุดด้วยตัวเอง ไม่สามารถ **trade** หรือแลกเปลี่ยนชดเชยข้ามพื้นที่ได้
- การลดก๊าซเรือนกระจกที่สำคัญที่สุด คือ เปลี่ยนผ่านภาคส่วนที่ปล่อยก๊าซสูง เช่น อุตสาหกรรมพลังงาน ฟอสซิล อุตสาหกรรมเกษตรและอาหาร ขนส่ง ไม่ควรย้อนแย้งด้วยการให้กิจกรรมปล่อยก๊าซสูงเติบโตต่อไป แต่เอาธรรมชาติ ป่าไม้ ชุมชนมาแบกรับภาระแทน

- กิจกรรมปลูกป่า เกษตรอัจฉริยะ ฯลฯ ดูดซับคาร์บอนได้อีก ๆ ต้องรักษาไว้ความหลากหลายทางชีวภาพ ความมั่นคงอาหาร เศรษฐกิจชุมชน การเคารพสิทธิชุมชนในทรัพยากร และเป็นข้อตกลงที่เป็นธรรม ไม่ผลักภาระไปสู่ชุมชน
- การฟื้นฟูนิเวศ สร้างสมดุลธรรมชาติ ควรมุ่งฟื้นฟูนิเวศธรรมชาติโดยชุมชน ประชาชนมีบทบาทสำคัญ ซึ่งภาครัฐ ภาคเอกชนควรร่วมมือ ส่งเสริม ขับเคลื่อน ด้วยหลักคิดระบบการจัดการทรัพยากรร่วม อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม

อนาคตประเทศไทย (คร.อภิวัฒน์ รัตนะวราหะ) ทางเลือกไหน?

